

ЕКОЛОГІЧНІ ІНДИКАТОРНІ ПОКАЗНИКИ, ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ОЦІНКИ СТАНУ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

Більшість сучасних екологічних проблем зумовлені антропогенним (людським) втручанням на природу. В першу чергу це втручання зумовлене економічною діяльністю людини. Постійно зростаючий вплив на природу зумовлений зростаючою потребою людства в ресурсах, в тих чи інших товарах і послугах. Усе це досить негативно відбивається на природному довкіллі: вичерпання природних ресурсів, забруднення землі, повітря, водойм; постійні аварії на виробництвах – все це спричиняє загально планетарну екологічну кризу, яку необхідно якнайшвидше вирішувати, бо невдовзі людство опиниться на дні ущелини, з якої важко відшукати вихід.

Проблема, що розглядається, полягає в необхідності формування інформації про стан НПС у взаємозв'язку людської діяльності з кінцевим впливом на навколишнє середовище, а також відображення соціальних аспектів цього впливу й при цьому задовольняти всі інформаційні потреби. Таким чином, необхідні ЕІП, за допомогою яких в першу чергу необхідно відслідковувати цей вплив для оцінки дієвості екологічної політики, а також для можливості прогнозування змін у стані НПС. В результаті дослідження даного питання запропонована для впровадження Система екологічних індикаторних показників для оцінки стану навколишнього природного середовища в Україні (далі – Система ЕІП), яка призначена для комплексної оцінки стану НПС та наслідків природокористування на території України та окремих адміністративних територіях.

Система ЕІП буде сприяти розвитку інформаційної бази Державної системи моніторингу довкілля, яка має бути основою для розробки екологічної політики в Україні, прийняття управлінських рішень щодо покращення стану екологічної безпеки та інформування громадськості про стан НПС, ефективності природоохоронної діяльності.

Відносно здійснення екологічної політики ЕІП мають вирішувати наступні задачі:

застосування у якості інструменту оцінювання стану НПС та ефективності природоохоронної політики; забезпечення інформацією щодо екологічних проблем керівників та фахівців з екологічної політики;

визначення головних чинників, які викликають тиск на НПС, інформаційна підтримка планування розвитку і пріоритетне врегулювання напрямів розвитку економіки з мінімізацією негативного впливу на НПС;

контроль ефективності впровадження природоохоронних заходів;

інформування щодо контролю ЕІП згідно зобов'язань України по міжнародним Конвенціям і угодам у сфері охорони НПС;

інформування громадськості для зростання суспільного усвідомлення щодо наявних екологічних проблем.

В основу Системи ЕІП покладено рекомендації Робочої групи Європейської Екологічної Комісії ООН по моніторингу й оцінці НПС, що викладені у Керівництві для країн Східної Європи, Кавказу та Центральної Азії, а також досвід застосування екологічних показників в Україні. Система ЕІП має охоплювати основні напрями моніторингу НПС та напрями моніторингу галузево-економічного спрямування, по тим галузям, діяльність яких безпосередньо впливає на стан НПС. Система ЕІП має бути відкритою системою, що передбачає можливість внесення прогресивних змін до елементів системи на підставі досвіду її практичного застосування та розвитку нормативної і методичної бази ведення моніторингу довкілля.

До Системи ЕІП запропоновано впровадити 39 показників за 9 напрямами, а саме: 1 напрям «Забруднення атмосферного повітря»; 2 напрям «Зміна клімату»; 3 напрям «Водні ресурси»; 4 напрям «Біорізноманіття та ліси»; 5 напрям «Земельні ресурси та ґрунти»; 6 напрям «Сільське господарство»; 7 напрям «Енергетика»; 8 напрям «Транспорт»; 9 напрям «Поводження з відходами».

Як приклад, більш детально розглянемо склад ЕІП за напрямом «Забруднення атмосферного повітря». До цього напрямку мають входити показники з наступними характеристиками:

– ЕІП «Викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря». Показник свідчить про ступінь існуючого й очікуваного тиску викидів шкідливих речовин на НПС, а також дозволяє визначити різницю із цільовими значеннями (якщо такі існують). За допомогою даного показника державним органам рекомендується коректувати національну екологічну політику.

– ЕІП «Якість атмосферного повітря в населених пунктах». Показник характеризує стан атмосферного повітря на міських територіях, що є найбільш забрудненими і мають найбільшу щільність населення, визначає ступінь ризику для здоров'я населення, надає уявлення про ефективність екологічної

політики.

– ЕП «Радіаційне забруднення атмосферного повітря». Показник характеризує стан забруднення атмосферного повітря радіонуклідами, визначає ступінь ризику для здоров'я населення, надає уявлення про ефективність політики екологічної безпеки.

– ЕП «Використання озоноруйнівних речовин». Показник свідчить про ступінь тиску на НПС і характеризує загальний обсяг виробництва, збуту та/або використання озоноруйнівних речовин в країні.

Для зручності оцінювання стану НПС за допомогою визначених ЕП в Системі пропонується проводити їх класифікацію за двома видами:

перший – за групами оцінки стану об'єктів НПС та оцінки джерел техногенного впливу на об'єкти НПС. За допомогою *групи оцінки стану об'єктів НПС* можна оцінити поточний стан і тенденції зміни НПС, включаючи параметри якості (рівні забруднення) по атмосферному повітрю, водним і земельним ресурсам, а також по біорізноманіттю та лісам (різноманітність видів в конкретному географічному районі; наявність природних ресурсів, таких як ліс, тощо). До цієї групи ЕП віднесені наступні напрями моніторингу: забруднення атмосферного повітря; водні ресурси; біорізноманіття та ліси; земельні ресурси та ґрунти. За допомогою *групи оцінки джерел техногенного впливу на об'єкти НПС* можна оцінити поточний стан і тенденції впливу техногенних об'єктів на НПС. До цієї групи ЕП входять показники, по тим напрямам, які мають прямий антропогенний тиск на НПС внаслідок викидів або скидів забруднюючих речовин, утворення відходів. Наприклад, викиди в атмосферу від автомобілів, забруднення ґрунтів пестицидами, тощо. До цієї групи ЕП віднесені наступні напрями впливу на НПС: сільське господарство; енергетика; транспорт; поводження з відходами. Винятком, від перерахованих груп ЕП є напрям «Зміна клімату». Це пов'язано з тим, що спостерігається зміна кліматичних умов в сторону потепління, як в Україні, так і на всій Земній кулі, а динаміка зміни клімату України значною мірою є синхронною із змінами глобального клімату. Внаслідок цього в атмосфері відбувається перебудова глобальних процесів перенесення тепла і вологи на всіх континентах, яка супроводжується різким почастишенням природних катаклізмів.

другий – за групами еколого-соціальних (ЕСІП) та еколого-економічних індикаторних показників (ЕЕІП). ЕСІП надають уявлення про те, наскільки зміни в екології та навантаження на НПС відповідають змінам в соціальній сфері, допомагають знайти відповіді на запитання «чи спостерігається прогрес, пов'язаний з екологією в соціальній сфері?». Розраховуються ЕСІП із застосуванням, в основному, таких соціальних показників, як чисельність населення країни (адміністративної території), площа країни (адміністративної території). До ЕСІП віднесено також показники, що вказують безпосередньо на такий важливий соціальний фактор, як ризики пов'язані з погіршенням стану здоров'я населення. Це, наприклад, показники, що вказують на кількість і/або тенденції змін у кількості випадків перевищення нормативів вмісту забруднюючих речовин у питній воді, атмосферному повітрі населених міст. ЕЕІП надають уявлення про те, наскільки зміни в екології та навантаження на НПС відповідають змінам в економічній сфері, допомагають знайти відповіді на запитання «чи спостерігається прогрес, пов'язаний з екологією в економічній сфері?». Розраховуються ЕЕІП із застосуванням в основному таких економічних показників, як валовий внутрішній продукт, обсяг промислового виробництва в окремих галузях економіки та інші економічні показники, що суттєво впливають на стан та управління в екології. З економічної точки зору екологічне оцінювання є необхідним інструментом раціонального планування та реалізації природоохоронних заходів. Оцінка якості окремих компонентів НПС необхідна для організації ресурсного забезпечення потреб населення та господарства країни. ЕСІП та ЕЕІП можуть бути застосовані як для розкриття інформативного змісту певних ЕП, є інструментом формування громадської думки щодо дієвості екологічної політики та стану екологічної безпеки в Україні.

Висновок: на даний час в Україні оцінка стану НПС не носить комплексного характеру. У зв'язку з цим, розроблена та запропонована для впровадження Система ЕП за допомогою якої можна виконати комплексну оцінку стану НПС та наслідків природокористування на території України та окремих адміністративних територіях. Практичне значення Системи ЕП складається в підвищенні ефективності й результативності природоохоронної діяльності на різних рівнях, а також поліпшенні інформування громадськості про стан НПС.